

Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Journal of Sakarya University Faculty of Theology

ISSN: 2146-9806 | e-ISSN: 1304-6535

Cilt/Volume: 24, Sayı/Issue: 45, Yıl/Year: 2022 (Haziran/June)

**Alev Duran. *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Eğitim (1876-1923).*
İstanbul: Hiperlink Yayınları, 2018, 106 s.**

Değerlendiren/Reviewed by

Kübra Cevherli

Arş. Gör. Dr., Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Din Eğitimi Ana Bilim Dalı –
Dr. Res. Asst., Sakarya University, Faculty of Theology, Department of Religious Education.

kcevherli@sakarya.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-2592-3325>

Makale Bilgisi – Article Information

Makale Türü/Article Type: Kitap Dergerlendirmesi/Book Review

Geliş Tarihi/Date Received: 23/04/2022

Kabul Tarihi/Date Accepted: 23/05/2022

Yayın Tarihi/Date Published: 15/06/2022

İntihal: Bu makale, *iThenticate* yazılımı ile taranmış ve intihal tespit edilmemiştir.
Plagiarism: This article has been scanned by *iThenticate* and no plagiarism detected.

Copyright © Published by Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi – Sakarya University Faculty of Theology, Sakarya/Turkey.

Öz

Kültür aktarımında en önemli araçlardan biri olan eğitim, toplumların kalkınmasında ve varlıklarını devam ettirebilmesinde de önemli fonksiyonlar icra etmektedir. Eğitim tarihi çalışmaları hem bugünün eğitim faaliyetlerinin hem de tarihteki eğitim meselelerinin anlamlandırılması noktasında çok önemli bir işlevi yerine getirmektedir. Bu nedenle tarihsel süreç içinde çeşitli dönemlerde eğitimde meydana gelen gelişmelerin tüm boyutlarıyla incelenmesi, eğitim tarihi literatürüne önemli bir katkı sağlayacaktır. Tanıtımı yapılan bu eser, I. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'in ilanına kadar olan süreçte eğitim alanındaki gelişmeleri konu edinmektedir. Bu dönem, düşünce ve eğitim alanında pek çok gelişmenin yaşandığı dönem olmasının yanında Cumhuriyet Dönemi eğitiminin temellerini oluşturması açısından da oldukça önemlidir. Eserde, söz konusu dönemin eğitimiyle ilgili bazı yönlerin eksik bırakılmış olmasının, dönemin bütüncül bir perspektifle incelenmesinin önünde bir engel teşkil ettiği söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Eğitim Tarihi, Meşrutiyet Dönemi, Osmanlı Eğitim Sistemi.

Abstract

Education, one of the most important tools in the transfer of culture, also performs important functions in the development of societies and their survival. Studies in the history of education, while shedding light on educational issues of the past, fulfill an essential function in making sense of today's educational activities. The book reviewed here deals with the developments in education from the First Constitutional Era to the proclamation of the Republic. Such research is imperative for gaining a better picture of the period, which was crucial for laying the foundations of education in the Republican Period. For this reason, investigating the educational activities of the period with all its dimensions will contribute to the literature on the history of education. The present study overlooks certain aspects of education of the time, which can be an obstacle in analyzing it from a holistic perspective.

Keywords: History of Education, Constitutional Era, Ottoman Education System.

Eğitim, oldukça geniş bir faaliyetler bütününe ifade ettiği için eğitimin belli bir dönemle sınırlandırılması mümkün değildir. Ancak eğitimin tarihî dönemler bazında ele alınması, farklı kültür ve medeniyetlerdeki etkilerinin ortaya çıkarılması ve eğitimle ilgili deneyimlerin günümüze aktarılması açısından önemlidir. Böylesi incelemeler, hem bugünün eğitim faaliyetlerinin hem de tarihteki eğitim meselelerinin anlamlandırılması noktasında çok önemli bir işlevi yerine getirmektedir.

Toplumların kalkınmasında büyük bir önemi haiz olan eğitim, hem toplumu “değiştirici” hem de toplumsal değişimler neticesinde yapısında meydana gelen değişimler neticesinde “değişen” niteliklere sahip olmuş yani “toplumu etkileyen” ve “toplumdan etkilenen” şeklinde iki farklı şekilde konumlanmıştır. Bu açıdan bakıldığında eğitimin toplum içindeki rolünün hem etken hem de edilgen olduğu anlaşılmaktadır. Eğitimin bu yapısı özellikle Osmanlı Devleti'nin modernleşme dönemlerinde daha belirgin şekilde kendini göstermiştir. Bu dönemde eğitimin fonksiyonuna bakıldığında, toplumu etkileme aracı olarak görülmesinin yanında; ilerlemenin ve ekonomik gelişmenin de aracı olarak kabul edildiği görülmektedir. Buna binaen Osmanlı'nın eğitimde yenileşme hareketleri çeşitli dönemlerde ve formlarda uygulamaya geçirilmiştir. Örneğin eğitim tarihinde, I. Meşrutiyet'in ilanından Cumhuri-

yet'in ilanına kadar olan dönem, eğitimle ilgili yenilik ve düzenlemelerin yoğun bir şekilde yapıldığı bir dönem olmuştur. Modernleşmenin etkileriyle yüzyıllar boyunca Osmanlı'da hakim olan geleneksel eğitim anlayışının yeniden şekillenmesi ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bunun neticesinde ise eğitim alanında değişimler yaşanmıştır. Kânûn-ı Esâsî'nin ilanı ile başlayan I. Meşrutiyet Dönemi'nde, anayasada yer alan maddeler neticesinde eğitim alanında çeşitli gelişmeler kaydedilmiş ve diğer alanlarda yapılacak ya da yapılmış olan yeniliklerin başarıya kavuşması eğitimle ilişkilendirilmiştir. II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909) ise önceki dönemde yapılması planlanan yeniliklerin uygulamaya dönüştüğü bir dönem olmuştur. Eğitimde sayısal anlamda ciddi gelişmeler yaşanmış; gelişmelerin nicilikle sınırlı kalmaması için niteliği artırıcı teşebbüslerde bulunulmuştur. II. Meşrutiyet Dönemi'nde ise eğitimin merkezî bir forma bürünmesi için çeşitli adımlar atılmış, eski okulların bir kısmı ıslah edilmiş ve yeni pek çok okul açılmıştır. Meşrutiyet Dönemi, eğitim meselesinin önemini fark edildiği ve eğitime ilişkin gelişmelerin yaşandığı bir dönem olmakla birlikte eğitimin toplumsal değişimdeki en önemli etkenlerden biri olduğunun da anlaşıldığı dönem olması açısından önem arz etmektedir.

Değerlendireceğimiz bu eser, pek çok çalışmaya konu olan Osmanlı eğitiminin yenileşme hareketlerinin yoğun olduğu dönemle ilgili Alev Duran tarafından kaleme alınan Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Eğitim (1876-1923) adlı çalışmadır. Eser, 2018 yılında Hiperlink Yayınları tarafından okuyucuların istifadesine sunulmuştur. Giriş ve üç bölümden oluşan bu eserde yazar genel itibarıyla Osmanlı eğitim sistemini Meşrutiyet'in ilanından Cumhuriyet'e kadar geçen tarihsel süreçte yapılan yenilikler, uğradığı değişiklikler ve yeni ihdas edilen kurumlarla birlikte bir bütün olarak ele alma gayretinde olmuştur.

Eserin giriş kısmında (s. 14-20), çalışmanın sınırlarını oluşturan Meşrutiyet'in ilanından önce, Osmanlı eğitim sisteminin mahiyetine dair temel bilgilere yer verilmiştir. Yazarın daha ziyade Tanzimat Dönemi'ne odaklandığı bu kısım, çalışmaya bir girizgâh olarak değerlendirildiğinde yeterli görünmektedir. Ancak kanaatimizce Osmanlı eğitim tecrübesinde Meşrutiyet Dönemi'ne nasıl bir miras bırakıldığı konusu, okuyucuların Meşrutiyet Devri eğitim sisteminde yaşanan gelişmeleri anlamlandırması bakımından daha isabetli olacaktır. Bu perspektiften bakıldığında bölümde Meşrutiyet öncesi dönemlerde eğitimi etkileyen amillere yeterince yer verilmemesinin yanı sıra Maârif-i Umûmiyye Nizamnamesi başta olmak üzere benzeri belgelerden aktarılan birtakım bilgilerin ikincil kaynaklara dayandırılması da eksiklik olarak dikkat çeken hususlardandır.

"I. Meşrutiyet Devri Eğitim (1876-1908)" isimli birinci bölümde (s. 21-48) Meşrutiyet Dönemi eğitim çalışmaları Tanzimat Dönemi'nden devralınan eğitim mirasından başlatılmıştır. Konu, Kanûn-ı Esâsî'nin ilanına gelinmeden

önce, 1869 Tarihli Maârif-i Umûmiyye Nizamnâmesi, Meclis-i Kebîr-i Maârif'in kurulması, Sait Paşa'nın Lâyihası ve Lâyihâ'nın getirdikleri, Maârif Nâzırı Haşim Paşa'nın başkanlığında kurulan komisyonun aldığı kararlar ve eğitime katkıları gibi başlıklar ile ele alınmıştır. Meşrutiyet Dönemi gelişmeleriyle birlikte Meşrutiyet Dönemi'nin devraldığı eğitim mirasının da iyi tahlil edilmesi, o dönemde ortaya çıkan meselelerin doğru anlaşılabilmesi ve sağlam bir zemine oturtulabilmesi açısından oldukça önemlidir. Modernleşmenin etkisiyle ortaya çıkan eğitimde yenileşme çabalarının fikrî temelleri ise Tanzimat Dönemi öncesinde atılmaya başlamıştır. Bu nedenle çalışmanın bu başlığında Meşrutiyet Dönemi öncesindeki gelişmelere de yer verilmesi isabetli görünmektedir. Meşrutiyet Dönemi eğitim sistemi ise merkez teşkilatı, öğretmen yetiştirme, özel okullar ile mesleki ve teknik eğitim başlıklarında değerlendirilmiştir. Merkez teşkilatında okullar eğitim kademelerine göre ilk, orta ve yükseköğretim olarak ele alınmıştır. Okulların ders programlarını gösteren dört adet tabloya yer verilmiştir. Yazarın bu kısımda aktardığı bilgiler Osmanlı eğitiminin genel hatlarıyla bir özeti mahiyetindedir. Ayrıca yazar, II. Abdülhamid Dönemi eğitim faaliyetlerini zikrederken nitelikten çok niceliğe önem verildiği vurgusunu yapmış; Abdülhamid devrindeki program içeriklerinin düzenlenmesi ve ders materyallerinin geliştirilmesi gibi niteliği arttırmaya yönelik teşebbüslerden bahsetmemiştir. Ayrıca çalışmada eğitim sisteminin işleyişi ve işleyiş mekanizmalarının arkasındaki ideolojiye dair de yeterli bilgi bulunmamaktadır. Dolayısıyla çalışmanın bu bölümü okuyucu için sadece Osmanlı eğitim kurumlarına dair giriş mahiyetindedir.

"II. Meşrutiyet Devri" isimli ikinci bölümde (s. 49-66), Maârif-i Umûmiyye kanun tasarısından başlanarak dönemin eğitim alanındaki gelişmelerine yer verilmiştir. Bu gelişmeler okul öncesinden yükseköğretime kadar farklı kademelerde ve özelliklerde pek çok okulun açılması, özel okullarla ilgili değişiklikler, dârüleytamların kurulması ve öğretmen yetiştirme gibi alanlarda çeşitli adımların atılması şeklindedir. Ayrıca 1913 yılında çıkarılan "Tedrîsât-ı İbtidâiyye Kanûn-ı Muvakkati" ile ibtidai mekteplerin ıslahı da eğitim alanındaki gelişmelerden biri olarak ele alınmıştır. Yükseköğretim kurumları da askerî yüksek okullar ve Dârülfünûn olmak üzere iki kısımda işlenmiştir. II. Meşrutiyet Devri Maârif Nâzırı Emrullah Efendi başta olmak üzere İttihat ve Terakkî idarecilerinin eğitimle ilgili görüşlerine yer verilmesi konuya zenginlik katmıştır.

Çalışmada II. Meşrutiyet Devri'nde eğitim konusuna dair "Merkez Teşkilatı" başlığı altında öğretim kademelerine göre okullarda gerçekleşen değişikliklere zaman zaman tablolar da kullanılarak yer verilmiştir. Tablolarda farklı dönemlerde rüşdiyelerde ve idadilerde okutulan derslere, Dârülfünûn-ı Şâhâne Nizamnâmesi'yle Dârülfünûn'da okutulan derslere, Dârülmualimîn-i Âliye ders programına, II. Abdülhamid Devri'nde yapılan ortaokul, lise ve

öğretmen okullarına, maarif nâzırları ve görev sürelerine dair bilgilere yer verilmiştir. Tablolardaki verilerin ikincil kaynaklardan alındığı görülmektedir. İkinci bölümdeki eğitim kurumlarının tasnifi de bir önceki bölümdeki başlıklarla yapılmıştır. Bölümün diğer başlıklarında ise 1911 tarihli Maârif-i Umûmiyye Teşkilâtı Nizamnâmesi ile Tedrîsât-ı İbtidâiyye Kanûn-ı Muvakkati sonucu gerçekleşen değişikliklere yer verilmiştir. Kitabın önemli eksikliklerinden biri Meşrutiyet Dönemi'ndeki eğitimle ilgili bilgilere ve değişikliklere yer verilmesine rağmen yaşanan gelişmelerin ve yapılan yeniliklerin sebepleri üzerinde yeterince durulmamış olmasıdır. Yazar meseleler arasındaki irtibatı kurmadığı için bu iş okuyucuya kalmıştır. Burada okuyucunun eğitim alanında gerçekleşen değişimlerin önceki olaylarla bağlantılarını kendi entelektüel birikimi ve zihnî çabasıyla bulması gerekmektedir. Kitabın bir diğer önemli eksikliği ise birinci ve ikinci bölümde Meşrutiyet Dönemi eğitim alanındaki gelişmelere yer verilirken eğitim kurumları içinde medreselerden hiç bahsedilmemesidir. Yüzyıllar boyunca Osmanlı eğitim geleneğinin en önemli kurumları olan medreselerin Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Eğitim (1876-1923) başlığıyla neşredilen bir kitapta bulunmaması göz ardı edilemeyecek bir eksiklik olarak dikkat çekmektedir. Üstelik çalışmanın kapsadığı dönem, medreselerle ilgili yeniliklerin ve gelişmelerin oldukça yoğun bir şekilde yaşandığı dönem olmuştur.

“Cumhuriyet'e Giden Yolda Eğitim” başlıklı üçüncü bölümde (s. 67-84) ise kronolojik olarak eğitimle ilgili şu hususlar ele alınmıştır: Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetleri döneminde yeni bir program hazırlanması, Maârif Kongresi'nin toplanması ve kongrede alınan kararlar, Heyet-i İlmiyye'nin toplanması ve gündeme alınan meseleler, Tevhîd-i Tedrîsat Kanunu'nun ilanı ve sonuçları ve son olarak Cumhuriyet idaresinin eğitim politikasının amaçları. Üçüncü bölümün Cumhuriyet'in ilanı esas alınarak ikiye ayrılması meselelerin daha sistematik bir şekilde ele alınabilmesini sağlamıştır. Bununla birlikte bölümde bazı eksiklikler dikkat çekmektedir. Yazar “Cumhuriyet'e giden yolda” diyerek tasvir ettiği bu dönemi çok kısa ele almıştır. Osmanlı Devleti'nde eğitimle ilgili ıslahatların en yoğun yapıldığı dönemlerden biri olmasına rağmen eserde bu ıslahat faaliyetlerinden yalnızca Medâris-i İlmiyye Nizamnâmesi oldukça muhtasar bir şekilde işlenmiştir. Özellikle Osmanlı eğitim tarihinde geniş çaplı tartışmalara konu olan ve bir dönüm noktası olarak değerlendirilen medrese ıslahatları meselesine bu denli az değinilmiş olması Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e giden süreçte Osmanlı eğitiminin tasvirinde büyük bir boşluk oluşturmuş; bu da meselenin layığıyla anlaşılmasına engel olmuştur.

Yazar sonuç bölümünde (s. 85-86) ise kitabı genel olarak özetlemiş, çalışmanın kapsadığı dönemlerle ilgili Osmanlı eğitimine dair çıkarımlara yer vermiş ve Cumhuriyet Dönemi'nde gerçekleştirilen eğitimle ilgili inkılaplardan

da kısaca bahsederek konuyu nihayete erdirmiştir. Bölümlerdeki mevcut eksikliklerin sonuç bölümüne de yansıdığı görülmektedir.

Değerlendirdiğimiz bu eser, Osmanlı eğitim tarihinde kilit bir devir olan Meşrutiyet Dönemi eğitimini konu edinmesi bakımından Osmanlı maârif tarihine ilgi duyanların başvurabileceği bir eserdir. Çalışma, Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e eğitim konusunu tasvir eden; daha ziyade durumun fotoğrafını çeken bir eser olmakla birlikte; Osmanlı eğitim sisteminin büyük bir kısmını teşkil eden din eğitimi ve öğretimi hususuna yer vermemesi açısından eleştirilebilir. Tanzimat Dönemi'ne kadar dinî mahiyeti ağır basan Osmanlı maârif sistemi Tanzimat'tan sonra değişmeye başlamışsa da, dinî kural ve kurumların ağırlığı devam etmekteydi. Dolayısıyla bunlar olmadan Osmanlı eğitim sistemini tam olarak anlamak imkân dâhilinde değildir. Bu dönemdeki eğitim faaliyetlerinin bütüncül bir perspektifle değerlendirilmesi, eğitim tarihinde tartışılan meselelerin tahlillerinin iyi bir biçimde yapılabilmesi açısından önem arz etmektedir. Ancak çalışmanın bir yüksek lisans tezi olduğu düşünülürse, bir yüksek lisans tezi sınırları içinde Osmanlı'nın son dönemlerindeki tüm eğitim faaliyetlerini değerlendirmenin güçlüğünden ötürü bu eksiklik bir noktaya kadar mazur görülebilir. Bu durumda çalışmada "Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Eğitim" gibi geniş bir başlıktan ziyade ele alınan konuları yansıtan daha dar bir başlığın kullanılması, mevcut problemi gidermeye yönelik bir çözüm olarak tercih edilebilir. Bu haliyle kitabın isminin "I. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Eğitim (1876-1923)" olması, okuyuculara daha kapsamlı değerlendirmeler sunulacağı izlenimi uyandırmakta ama kitap bu beklentiye tam olarak karşılayamamaktadır.

Yukarıda değinilen hususlar, eserin daha yararlı ve kapsamlı hale gelebilmesi için dikkat edilmesi gereken noktalardır. Kaynak kullanımında birincil kaynakların ihmal edilmiş olması da eserle ilgili bir diğer eksikliktir. Akademik çalışmalarda birincil kaynak olarak nitelendirilen tarihî belgelerin, kayıtların, nizamnâmelerin ve programların orijinal kaynaklarından elde edilmesi gerekmektedir ve bunların ihmal edilmesi çalışmanın sıhhati açısından mazur görülemez. Bununla birlikte konuyla ilgili ders programlarının tablolar halinde okuyucuya aktarılmış olmasının okuyucunun meseleyi anlaması hususunda büyük katkısı olduğu da ifade edilmelidir. Ancak bu tabloların, bilgi verici niteliklerinin dışında birincil kaynaklara başvurularak hazırlanmamış olması eksik yönüdür.